

IV. Українська правова культура та національна ідентичність у державотворенні

Ліліана Шевчук

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0502-8251>
liliana.shevchuk@lnu.edu.ua

Тарас Шевчук

старший викладач кафедри міжнародного права
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9346-3335>
taras.shevchuk@lnu.edu.ua

УДК 34.01:342.1(477)

ПРАВОВА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ВИМІР У ІСТОРИКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі ціннісного переосмислення історико-правового контексту такого важливого чинника процесу національного державотворення, як правова культура українського народу. В її основу покладені погляди і думки істориків, філософів, правознавців, які тією чи іншою мірою висвітлювали окремі аспекти як національної культури загалом, так і правової зокрема. З огляду на багатовимірність і багатоаспектність феномену правової культури застосовується комплексний (історичний, аксіологічний, антропологічний, соціологічний, філософський тощо) методологічний підхід, який дає змогу досягнути повноти її сутності, багатогранності змісту та значення. Концептуально статтю побудовано так, щоб у загальних рисах зачепити основні, доленосні віхи та етапи вітчизняного державотворення у його як позитивних, так і негативних аспектах, які світоглядно віддзеркалюють якість і рівень правової культури українського народу загалом.

Відзначається, що проблема національної самоідентифікації та процесу пізнання українським народом достовірної історії боротьби за право на існування як самодостатньої нації є одним із особливо болючих питань українського державотворення, актуальність якого надзвичайно загострюється та набуває екзистенційного значення в умовах російсько-української війни. Наголошено на особливій цінності правильного розуміння й осмислення істори-

ко-правового контексту формування правової культури українського народу крізь призму її державотворчої візії та місії. Акцентовано увагу на загрозах і викликах, породжених сучасними умовами глобалізації в контексті формування нового міжнародного правопорядку. Світоглядні суперечності міжнародної політики початку ХХІ ст. (зокрема, боротьба, з одного боку, великих і сильних держав за світове лідерство і сфери впливу, а з іншого – малих і слабких за виживання й виборювання права на гідне життя) девальвують правові цінності, деформують правосвідомість і правову культуру, культивують міжнародно-правовий нігілізм, унаслідок чого “право сили” починає домінувати над “силою права”. Відтак за таких обставин і тенденцій новітнім сенсом і змістом наповнюються фундаментальні, традиційні, глибоко закорінені елементи правової культури цивілізованих народів, серед яких – і український, який яскраво демонструє прагнення будувати новий цивілізаційний правопорядок, мир і міжнародну безпеку на засадах, цінностях та пріоритетах правової культури найвищого ґатунку, в основу якої покладено, зокрема, принципи: *rule of law, justitia regnorum fundamentum, pacta sunt servanda* тощо.

Підсумовано, що історико-правова проблематика формування правової культури українського народу повинна стати важливою складовою сучасної вітчизняної правничої науки. Як важливий елемент самоутвердження та національної ідентичності, правова культура українського народу відображає ступінь його державотворчої зрілості, слугує духотворною основою та соціокультурним тлом для відновлення історичної справедливості, підтверджуючи європейську ідентичність українського народу та забезпечуючи повернення Україні її справжнього місця і ролі в історії європейської цивілізації. Саме це створює належні умови для осмислення власної ідентичності: *хто ми є, чого хочемо, з ким і куди нам іти*.

Ключові слова: українське державотворення; національна ідентичність; правокультурні цінності; правова свідомість; свобода; справедливість.

Зародження, становлення і розвиток української держави та права з погляду діалектики (теорії та практики) державотворення доволі складний, генетично та еволюційно зумовлений історичний процес. Його серцевиною, духотворною і водночас рушійною силою є національна самосвідомість як фундаментальна психоемоційна, спонукальна до активної дії компонента філософії самоусвідомлення українським народом власної, неповторної національної культурної самобутності, автентичності та ідентичності, у структурі якої надзвичайно важливе місце посідає такий її важливий державо- та правотворчий сегмент, як правова культура. Саме ця соціокультурна субстанція, як якісна риса національної культури загалом, з одного боку, виокремлює, ідентифікує та характеризує народ як консолідовану, високоорганізовану цивілізаційну спільноту, що сформована відповідно на спільних, єдиних правових ідеалах та цінностях, а з іншого – є специфічним маркером державо- та правотворчої дієздатності народу чи нації як такої високоорганізованої спільноти. У контексті предмета нашого дослідження заслуговує на увагу підхід І. Терлюка, який розглядає категорію “народ” як багатопланове поняття у трьох значеннях:

соціальному (як колектив людей, що об’єднує різні соціальні групи і верстви суспільства), етнічному (як спільноту зі своєю мовою й специфічними елементами духовної і матеріальної культури, а головне – усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших) та суспільно-політичному (як населення держави, яке об’єднується

в одну спільноту на основі спільних громадянських (національно-громадянських) інтересів)¹.

Завдяки правовій культурі народу як явищу соціокультурного характеру та під безпосереднім впливом таких її базових елементів (і водночас витоків), як ментальність, релігія та міфологія, національні звичаї та традиції, політико-правові думки та погляди, національна правосвідомість, національна самоідентифікація тощо, формується правоідеологічна й матеріально-світоглядна основа концепту всезагального добра, порядку і справедливості та його практичної реалізації. У сучасній цивілізаційній голограмі справедливого світу відповідна якість правової культури зумовлює та визначає ступінь усвідомлення сакральної ролі права народу на власну волю і свободу, справедливість і взаємоповагу, суверенітет і незалежність, самовизначення і рівноправність, вільний розвиток і безпеку, а відтак, й поглиблене розуміння-осмислення юридичної значущості і особливої, екзистенційної цінності міжнародно-правового визнання іншими такими ж цивілізованими народами та націями права на державність і власну державу в повному обсязі.

Слід відзначити, що більшість сучасних досліджень категорії правової культури характеризуються подоланням позитивістських підходів щодо методології її вивчення та оцінки, натомість особливої ваги набувають аксіологічний, антропологічний, соціологічний, філософський, історико-правовий тощо підходи до її розуміння. Так, з антропологічних позицій культура розуміється як сукупність благ, створених людиною, що характеризують її буття в світі. Соціологічний аналіз дає змогу трактувати означене поняття як компонент суспільного життя у вигляді сукупності духовних цінностей. Культура розглядається як певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що історично склалися². Відповідно до аксіологічного підходу правова культура є сукупністю цінностей, що створені людьми в правовій сфері. З філософського погляду правова культура постає як деяка сфера ідеального, як зразок, який поєднує в собі все позитивне, все, що йде на користь правовому розвитку суспільства, він безпосередньо пов'язує правову культуру із загальним контекстом культури, таким чином включаючи всю правову сферу в систему тих цінностей, які вироблені та транслуються суспільством³. З огляду на багатовимірність і багатоаспектність феномену правової культури, найбільш прийнятним видається комплексний підхід, який уможливорює гармонійне поєднання різноманітних поглядів і дає змогу

¹ І Терлюк, 'Феномен нації у науковому дискурсі: до методології проблеми історичної спадкоємності нації та держави' [2018] 902(19) Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки 23.

² Л Макаренко, 'Основні підходи у дослідженні правової культури в сучасній юридичній науці' [2017] 28 Правова держава 139.

³ А Овчинникова, 'Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження' (дис канд юрид наук, 2016) 73.

осягнути повноту її сутності, багатогранність змісту та значення. У такому контексті під правовою культурою розуміють сукупність усіх матеріальних і духовних досягнень у правовому житті індивіда та суспільства загалом⁴; чи визначають її як специфічний спосіб організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя в конкретних історичних умовах, що визначає правову орієнтацію та правову позицію суб'єкта і проявляється у правових цінностях⁵. Тож у пропонованій статті розглядатимемо правову культуру в широкому значенні, 'як систему загальнолюдських і національних цінностей, досягнутих суспільством у правовій сфері, що характеризують рівень його правового прогресу'⁶. Відповідно під *правовою культурою українського народу* розумітимемо особливу правосвітоглядну субстанцію, яка є органічно невіддільною складовою культури народу загалом, має українське етногенетичне коріння, природу і надбудову, сформована упродовж багатовікової історії українського державотворення на засадах, цінностях та пріоритетах європейської правової традиції, характеризує український народ як єдину соціокультурну і політичну спільноту з відповідним рівнем та якістю правової свідомості.

Правова культура є невід'ємною складовою загальної культури народу, яка своєю чергою базується на етноментальному ґрунті і є відбиттям рівня духовного розвитку певної національної спільноти. Знаний український інтелектуал В. Шевчук писав:

Історичний шлях, що його пройшов український народ, як кожен інший, із найдавніших часів супроводжувався творенням автентичної культури, яка, зрештою, той народ самоусвідомлювала і ставала тією сполучною ланкою, кріпильним елементом для етносу, що виростав у народ і націю. При цьому культура, постійно розвиваючись, щось здобувала нове, а щось утрачала, щось запозичувала від інших народів, щось навки забувала або до загубленого поверталася, воскресючи те, в чому духовна закладеність була не спелілою, а лише відстороненою⁷.

Формування правової культури тісно пов'язане з розвитком інших видів культури – політичної, моральної, естетичної. Їхнє спільне завдання – створення в суспільстві такого морально-правового клімату, що гарантує 'реальну свободу поведінки особистості у поєднанні з відповідальністю перед соціумом, забезпечує її права, соціальну захищеність, повагу до її честі та гідності, тобто ставить людину в центр економічних, соціальних, політич-

⁴ Макаренко (н 2) 142.

⁵ В Качур, 'До визначення поняття "правова культура" у правознавстві' [2019] 10(1) Право. Людина. Довкілля 17.

⁶ Л Шевчук, 'Справедливість і гуманізм як ціннісні орієнтири правосвідомості та правової культури Гетьманщини' [2023] 76 Вісник Львівського університету. Серія юридична 72 <https://doi.org/10.30970/vla.2023.76.071>.

⁷ Валерій Шевчук, *Загублена українська культура за тисячу років: інавгураційна лекція Почесного професора Національного університету "Києво-Могилянська академія" 1 вересня 2007 року* (Видавничий дім "Києво-Могилянська академія" 2008) 6.

них, культурних процесів⁸. Співвідносячи правову та політичну культуру, О. Минькович-Слободяник слушно зауважує, що більш давньою (первинною) все ж є правова культура, яка формується вже на рівні інстинктів і характеризується пануванням природного та звичаєвого права, яке забезпечувалось цілою системою заборон і табу⁹. Політична культура формувалася в надрах правової, залежала від її рівня і якості. З плином часу вона трансформувалася під впливом історичних процесів (наприклад, формування великих імперій, а відтак поширення монархічних, авторитарних тенденцій) і вже домінувала над правовою, нав'язувала їй своє бачення, пріоритети, мету та цілі. У період Нового часу, як наслідок відображення світоглядних цінностей епохи Відродження, Реформації і Просвітництва, – знову спостерігаємо піднесення правової культури і відповідно її цивілізаційний вплив на культуру політичну. Непростою в сенсі взаємозалежності правової та політичної культур стала перша половина ХХ ст., упродовж якої право часто ставало заручником амбіцій окремих держав чи їх керманичів. Світоглядні суперечності міжнародної політики початку ХХІ ст. (зокрема, боротьба, з одного боку, великих і сильних держав за світове лідерство і сфери впливу, а з іншого – малих і слабких за виживання і виборювання права на гідне життя) знову девальвують правові цінності, деформують правосвідомість і правову культуру, культивують міжнародно-правовий нігілізм, унаслідок чого “право сили” починає домінувати над “силою права”.

За таких обставин і тенденцій новітнім змістом наповнюються фундаментальні, традиційні, глибоко закорінені елементи правової культури цивілізованих народів, серед яких і український, який 24.08.1991, реалізуючи право на самовизначення, передбачене Статутом ООН¹⁰, відновив свою державну незалежність та став повноправним суб'єктом міжнародного права. Набуття Україною без'ядерного статусу, шляхом відмови у 1994 р. від ядерної зброї у зв'язку із приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.¹¹, є одним із яскравих свідчень та очевидною демонстрацією прагнення українського народу будувати новий цивілізаційний правопорядок, мир і міжнародну безпеку на засадах, цінностях та пріоритетах правової культури найвищого ґатунку, в основу якої покладено, зокрема, принципи *rule of law*, *justitia regnorum fundamentum*, *pacta sunt servanda* тощо.

⁸ Ю Калиновський, “Типології правосвідомості та правової культури: сутнісний і компаративний аналіз” в М Панов, О Петришин, В Тацій та ін., *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні* (Право 2009) 30.

⁹ О Минькович-Слободяник, “Особливості співвідношення етапів формування правової та політичної культур” в *Правове життя сучасної України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х т. Т. 1* (Ульянова Г (ред), Гельветика 2019) 69.

¹⁰ Статут Організації Об'єднаних Націй <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text> (дата звернення 31.08.2026).

¹¹ Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Закон України від 16 листопада 1994 р. № 248/94-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 31.08.2026).

Український народ, ведучи впродовж більшої частини тисячолітньої історії власного державотворення боротьбу за право на життя, пройшов надзвичайно складний історичний шлях власного самозростання, лєвова частка якого може бути охарактеризована як “смуґа державотворчих перешкод”, “смуґа випробувань ‘вогнем і мечем’”, шлях державотворчих піднесень, злетів, падінь, надій і сподівань, але точно не розчарувань та зневіри. Наш народ, як слушно зауважив В. Шевчук, ‘жив складним і важким життям, творячи себе в системі занепадів і воскресінь, але саме тому, що йому було що воскресати, він не загинув’¹². Сьогодні, у процесі жорстокого воєнного протистояння московсько-ординській навалі, поєднаному із ядерним шантажем на тлі повного нехтування основоположними принципами і нормами міжнародного права та недостатньо рішучого реагування демократичного, цивілізованого світу, український народ продовжує традицію незламності духу й боротьби не лише за власну свободу, волю і справедливість, а й за глобальні правові цінності та цивілізаційні надбання людства загалом. Незважаючи на всі складності й перипетії попереднього історичного розвитку і, як наслідок, неоднозначну, часом негативну чи суперечливу якість (але не забуваймо й про нав’язані стереотипи) набутого досвіду, він своїми намірами та діями підтверджував, і підтверджує сьогодні, притаманні його національній культурі загалом і правовій зокрема яскраво виражені, очевидно генетично закладені риси – відчуття справедливості як ціннісної основи, прагнення до свободи, демократизм і республіканізм, антропоцентризм і кордоцентризм, індивідуалізм і повага до приватності, здатність до самоорганізації тощо.

Попри історичні виклики та загрози український народ зберігав і плекав риси гостинності й відкритості для друзів і партнерів, прагнення жити в мирі та злагоді з іншими народами, розбудовуючи відносини з ними на засадах добросусідства і справедливості, взаємоповаги, взаємодовіри та взаємодопомоги. Водночас, як бачимо, була закорінена та в критичних ситуаціях яскраво проявлялася здатність і готовність із зброєю у руках зустрічати недругів і ворогів, захищаючи себе й батьківщину, давати жорстку відсіч у випадку зовнішньої агресії та реальної загрози поневолення. І в такій поведінці, своїми помислами й справами, український народ активно виявляв, і виявляє сьогодні, якісну рису національної правокультурної ідентичності – прагнення в умовах мирного співіснування, дружби та добросусідства розвиватись як зрозумілий для світу, відкритий для співпраці, повноцінний і повноправний суб’єкт міжнародного права, демонструючи реальними діями високий рівень міжнародно-правової культури, відновлюючи призабуті правові цінності та наповнюючи їх новим модерновим сенсом.

Багатостраждальним і жертвним став шлях реалізації українським народом і одного із ключових елементів його правокультурної ментальності –

¹² Л Шевчук (н 6) 7.

права на самовизначення. Долаючи перешкоди на цьому шляху, головню штучного характеру, у ході жорстокої боротьби генетичну матрицю його правової культури великою мірою було тавровано та спотворено відбитками масових національно орієнтованих гонінь, переслідувань, позбавленням прав, масових побоїщ, голодоморів, геноцидів, репресій, переслідувань, депортацій тощо. Особливо знаково, що їх руйнівні сліди передусім позначились на свідомості й культурі національної еліти. Як наслідок, позбавлена належного морального проводу, прикладу, взірця, правокультурна матриця решти суспільства під тиском часу й обставин теж поступово регресувала. Але поодинокі яскраві спалахи супротиву не давали остаточно занепасти, виродитися, переформатуватися у свої антиподи вищезгаданим генетичним, а тому й глибоко закоріненим, правокультурним цінностям українського народу. Позаяк, незважаючи на важку історію, пересіяну горем, бідами і стражданнями, завданими іншими народами, український народ не те що не втратив, а радше, як це не дивно усвідомлювати та вочевидь спостерігати, духовно й світоглядно еволюціонував, зростаючи у своєму природному дарі віри в добро, гуманізм і справедливість, як надзвичайно ціннісних якостей цивілізаційної правової культури. Очевидно, що для такої сили духу, яка б зберігала й у важкі часи відтворювала загальнолюдські ідеали і віру у вищу справедливість, спільнотам недостатньо лише фізичної сили та бажання вижити. Потрібно мати щось важливіше, благородне й невідчужуване – вроджену, генетичну якість – якість бути людьми духом, помислами та діями.

Тут доречно навести цитату відомого українського філософа В. Єрмоленка з його статті для авторитетного німецького видання, яка прояснює іноземному читачу специфіку української культури, але, як видається, цілком рельєфно накладається й на правову культуру, як її складову:

Жорстокість російського насильства проти України, цей імперський культ садизму і приниження, були тут давно, століттями. Росія діяла у Східній Європі як нахабна рабовласниця, яка вважає свободу головною аномалією. Яка випалює землю, перетворюючи життя на смерть, свободу на рабство, енергію на байдужість. Стираючи, знищуючи, пожираючи будь-які свідчення, які проти неї повставали. І навпаки: цей упертий, безстрашний спротив України проти цієї агресії має глибоке коріння. Він жив тут століттями, час від часу проявляючись у повстаннях та спротиві. Це коріння заглиблене у українському чорноземі, аж до серця цієї землі¹³.

Сьогодні стверджуємо, що правова культура українського народу, будучи значною мірою соціально та історично зумовленою зовнішніми чинниками, всупереч намірам її реформаторів-поневолювачів, все-таки зберегла, як це не дивно з огляду на усі перипетії розвитку, власну генетичну серцевину практично автентичною, оригінальною, непробивною, а відтак і достатньо

¹³ Володимир Єрмоленко, 'Хто ми є. Що таке українська культура, як вона проявляє себе в ці дні війни?' DIE ZEIT (Hamburg, 9 Oktober 2022) <<https://www.zeit.de/kultur/2022-10/ukraine-kultur-russland-kriegsgeschichte-ukrainisch>> (дата звернення 01.03.2026).

захищеною від згубного впливу чужих культур та різного роду практик винищення. Її характерні риси та особливості викристалізувались і найбільш яскраво проявились у доволі тривалому процесі еволюції української державотворчої ідеї, від зародження – через окремі вдалі, однак нетривкі віхи практичного втілення – й до сучасного етапу державотворення.

Як якісна правова характеристика відповідної соціальної спільноти (у нашому випадку українського народу) правова культура у її найзагальніших рисах і контурах почала проглядатись, а ключові елементи укорінюватись ще на ранніх етапах усвідомлення власної національної ідентичності й ще задовго до її державних проявів та трансформацій. Такий висновок можна зробити, беручи до уваги ті загальнотеоретичні орієнтири та ознаки правової культури, які продуковані сучасною наукою, зокрема правничою, оцінюючи їх крізь призму тогочасного права, звичаїв і традицій, ритуалів, обрядів, міфів тощо, культивованих на землях, заселених нашими далекими пращурами. Сформована під впливом притаманних їм якостей і цінностей, первісна, очевидно ще доволі примітивна модель правової культури українців, у своїх найзагальніших рисах почала впливати на загальносуспільну свідомість і поведінку, трансмісійно сприяючи зародженню та генерації ідеї державності, отже, й її поступовому практичному втіленню, як мінімум ще із часів утворення першої інституційно кристалізованої української держави – Русі-України. Надалі у процесі національного самоутвердження українського народу та його поступу до справжньої, стійкої суверенності та незалежності правова культура українського народу загалом, як і сама ідея державності зокрема, у тих чи інших проявах та з різною потугою збагачувалась, відповідно до вимог часу, новими, модерновими правовими елементами, поглядами та цінностями.

Правова культура будь-якого народу є знаковим і виразно показовим маркером рівня цивілізованості, національної ідентичності та самобутності з-поміж інших складників національної культури, яка, як ціннісний прояв його соціокультурного та родового геному, у подальшому розвитку зумовлює усі наступні дії та поведінку. Відтак вагоме значення для формування підвалин національної правової культури мають український народний характер і світогляд. Його базовими рисами, за словами видатного українського філософа Д. Чижевського, є “емоціоналізм” (і як його складова естетизм, своєрідний український гумор та артистизм) та “сентименталізм”, “чутливість і ліризм”; “індивідуалізм і прагнення до свободи в різних розуміннях цього слова”; “неспокій і рухливість, більш психічні, ніж зовнішні” (у цьому вбачається вплив географічного чинника – Степу, з його широтою та розмахом і водночас, вічною загрозою ординських руйнівних хвиль). З неспокоєм Д. Чижевський пов’язував такі позитивні риси національної ментальності, як ‘здібність до прийняття нового, тенденції до психічної еволюції’, а також і максимально негативні – нестійкість (“шатость”), ‘тенденція до взаємної

боротьби, до руйнування <...>¹⁴. У процесі свого державотворчого поступу український народ часто “відгукувався” на ті історичні події, що відповідали його еству (опір насиллю в різних сферах, загострене відчуття справедливості, боротьба за свободу, права і вольності тощо), водночас негативними рисами (нестійкість, прагнення до поборювання, відсутність єдності тощо) часто користувалися вороги.

Розглядаючи правову культуру в історико-правовому контексті, бачимо, що вона характеризується своєрідними атрибутивними властивостями не просто етнічної, а культури цивілізованої нації¹⁵. Л. Шкляр наголошує, що ще в дохристиянську добу українська земля ‘стає своєрідним “етнічним котлом”, в якому переплавляються культурні звичаї, традиції, смаки й уподобання, утворюючи щось нове, своєрідне і неповторне, що й стане основою для появи синтетичної культури українського народу, його неповторного у своїй індивідуальності коду в національно-культурному поступі’¹⁶. Досліджуючи первісну українську правову культуру, І. Дмитрієнко підкреслював, що яскравими показниками становлення та якісного її розвитку були підвищення ефективності сільського господарства, збільшення додаткового продукту, виникнення міст, постійна централізована влада, яка визначала соціальні відносини, фіксована територія проживання, нормативно-правова спеціалізація діяльності членів суспільства, ускладнення його соціальної структури, соціальна та майнова диференціація населення, утвердження та закріплення соціальної корпоративності, поступове формування інституту спадкоємності правової влади, до складу якого входили правителі та жреці (‘найпервинніші суб’єкти правової культури’)¹⁷.

Основою давньої української правової культури, як і інших культур того часу, виступав релігійно-міфологічний світогляд, для якого характерне об’єктивно-суб’єктивне правосвідомісне прийняття, а отже, й перевага ірраціонального над раціональним. Відомий український письменник, етнограф і фольклорист І. Нечуй-Левицький вважав, що українська давня міфологія є виразно антропоморфічною (а саме вона характерна для високорозвинених народів); національною (‘бо кожний народ творить собі богів, на себе гляючи, і по своєму смаку, дає їм форми по своєму психічному характеру’); український народ любив творити собі богів у ‘найлюбішій формі сім’ї багатого господаря-хлібороба’, а згодом (очевидно, через потребу оборонятися, як вимогу геополітичного розташування) і в образі воїна, воїна-князя або княжого

¹⁴ Д. Чижевський, *Нариси з історії філософії на Україні* (Прага: Український громадський видавничий фонд 1931) 17.

¹⁵ М. Альчук, ‘Формування правової свідомості та правової культури в українському суспільстві’ в Мельник В. (ред.), *Становлення нової соціокультурної дійсності в Україні* (ЛНУ ім. Івана Франка 2017) 76.

¹⁶ Л. Шкляр, ‘Право як атрибут національної культури: українознавчий аспект’ у Шинкарук В., Бистрицький Є. (ред.), *Феномен української культури: методологічні засади осмислення* (Фенікс 1996) 261–262.

¹⁷ І. Дмитрієнко, ‘Первісна українська правова культура: початкові форми художньо-правової свідомості, культури та їх артефактів – першооснови нормативно-правового світоосмислення’ [2009] 2 Форум права 116.

сина зі своїм військом¹⁸. У контексті становлення правової культури важливими видаються спостереження І. Нечуя-Левицького про форми українських міфів, які

мають одну характерну прикмету: вони дуже близькі до природних форм. Ми не бачимо в народній фантазії охоти до негарних, неестетичних велетенських міфічних образів, до тих величезних, страшних, головатих та ротатих богатирів зі страшними антинатуральними інстинктами, які любить німецька і великоросійська міфологія. Український народ у своїх міфах *держиться міри*; його фантазія не любить переступати за границі ненатуральних форм; вона любить *правду та естетичність* (виділено нами. – Л. Ш., Т. Ш.)¹⁹.

Власне у цих релігійно-міфологічних образах чітко оприявнюється віддзеркалення українських генетичних правокультурних поведінкових патернів.

Наслідком загальноєвропейських державотворчих процесів I тис. н. е. стали праукраїнські ранньодержавні утворення антів, склавинів, дулібів-волинян, хорватів, полян. Вони виразно засвідчили державницькі зрушення, звершення і трансформації давньоукраїнських спільнот. Штрихами до правокультурного “портрета” наших предків цієї епохи можуть слугувати свідчення про них поодиноких писемних джерел, як-от: ‘племена слов’ян і антів близькі за способом життя, за своїми звичаями, за своєю любов’ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства або покори у своїй країні’, полонених вони не тримають у рабстві, як інші племена, а за невеликий викуп пропонують їм повертатися або залишатися ‘на становищі вільних і друзів’ (Маврикій “Стратегікон”)²⁰; ними не править хтось один, вони ‘здавна живуть у народоправстві, і тому щастя і нещастя в житті у них вважається справою спільною’ (Прокопій Кесарійський); ‘чи народилася на світі <...> людина, яка б підкорила собі силу нашу? Не інші нашою землею, а ми чужою звикли володіти, і в цьому ми впевнені, поки будуть на світі війна й мечі’ (Менандр)²¹. Прагнення, наміри та поведінка давніх українців демонструють і концептуально відображають послідовність державотворчих процесів, які стали основою для України-Руси й заклали фундамент тисячолітньої традиції українського державотворення.

Наступним, на порядок вищим, щаблем у історії формування правової культури українського народу в її право- та державотворчому вимірі є період Русі (київського та галицько-волинського етапів). Розвиваючись на духовно-моральному підґрунті й попередніх здобутках народної культури, вона, в силу нових викликів і обставин (прийняття християнства, зміцнення держави і авторитету права, міжнародно-правова суб’єктність тощо), своїм

¹⁸ Іван Нечуй-Левицький, *Світогляд українського народу. Ескіз української міфології* (Обереги 1992) 5.

¹⁹ Там само.

²⁰ *Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.* (ред. В Гончаренко 2000) 14.

²¹ Там само.

зростанням сягає вищих вершин. Саме тоді утверджуються захисні механізми від тиранії та потяг до демократизму через вікові традиції, які не давали абсолютизуватися владі князя; на основі звичаєвого права відбувається становлення місцевого самоврядування, а князівська влада формується на засадах суспільного договору між правителем та елітою, зокрема боярством²². Особливо яскраво віддзеркалюється правова культура українського народу в джерелах права цього періоду. Для них характерні справедливість, прогресивність і гуманність порівняно з західноєвропейським правом, що, серед іншого, виявилось у відсутності смертної кари, мученицьких чи калічніцьких видів покарання, ставленні до жінки та ін.; вплив європейських традицій, що проявлявся через рецепцію римського права, передусім у його візантійській інтерпретації²³.

Важливим чинником зростання рівня правової культури українського народу стало поширення магдебурзького права. Від середини XIV ст. такий тип міської організації починає поширюватися на всі великі міста Руської землі, перетворюючись на загальновизнану норму. Магдебурзьке право суттєво модернізувало правову культуру України, впровадивши європейські принципи самоврядування, виборності магістратів, чіткого, незалежного й справедливого судочинства, а також усвідомлення реальності захисту міщан від сваволі феодалів. Воно сприяло вихованню незалежних, свідомих і відповідальних громадян, розвитку притаманної українцям ще з давніх часів навички самоорганізації, ще більший правокультурний закоріненості ідеалів демократії та громадянського суспільства, формуванню поваги до закону, а отже, інтеграції українських міст у європейський простір. 'Магдебурзьке право постає невід'ємною складовою правової культури України, яка є тривкою основою для державо- та правотворення'²⁴.

Особливу роль у еволюції правової культури в Україні відіграли братські школи, які почали з'являтися наприкінці XVI ст. та, окрім просвітницької, здійснювали й суспільно-політичну діяльність – представляли українських православних міщан на сеймах, обстоювали їхні політичні, культурні та майнові інтереси, вписували протести щодо порушених міщанських прав у міські судові книги, захищали свободи і вольності українських міщан – право на торгівлю, ремісничу діяльність, професійні об'єднання, посідання державних посад тощо. На підвищення рівня правової культури впливали також єзуїтські та протестантські навчальні заклади, створення та діяльність Острозької школи (яку називали гімназією, ліцеєм, колегією і академією),

²² І Бойко, 'Розвиток права як важливої ознаки Галицько-Волинської держави (1199–1349 роки)' [2020] 1 Право України 99 <https://doi.org/10.33498/lopu-2020-01-097>.

²³ І Бойко, 'Передумови становлення і розвитку Києво-Руської держави: історико-правові аспекти' [2025] 1 Право України 90 <http://doi.org/10.33498/lopu-2025-01-070>.

²⁴ М Кобилецький, *Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження* (Паіс 2008) 6.

Замойської академії, Києво-Могилянської колегії (академії). До рушійних чинників еволюції української правової культури XVI – поч. XVII ст. відносно ідею унії католицької і православної церков і породжену нею полемічну літературу. Окрім релігійних аспектів, полемісти у своїх творах порушили низку державотворчих ідей. Зокрема, це питання правової антропології та возвеличення людини, розуміння її як основної мети право- і державотворення, обґрунтування природних прав, які не були повністю забезпечені; проблеми нерівноправності людей, експлуатації людини людиною й одного народу іншим; ідеї ідеального правителя, прийняттого державного устрою, а також ідеї власної держави, хоча ще нечіткі²⁵.

Попри традиційно й переважно негативну оцінку Люблінської унії 1569 р., здобутком якої було об'єднання в межах однієї державної структури більшості українських земель, вважаємо виправданим розглядати її як ключовий чинник трансформації української правової культури на межі XVI–XVII ст. Трансформаційна сутність поступу нової правової культури модерного типу базувалася на верховенстві писаного права (Литовський статут), ідеї договірних відносин з монархом (Люблінські привілеї) і праву на опір владі та активних парламентських практиках, полягала в усвідомленні цінності чіткої, доцільної аргументації, культури позову і протесту, парламентської боротьби за свої права. Причому правові патерни (віра в справедливість через право і закон, сутяжництво, процедурність, риторика “прав і вольностей”, право на опір) стали наскрізними для усіх верств українського суспільства²⁶.

Правова культура постлюблінського часу була успадкована й трансформована козацькою старшиною Гетьманщини (Української козацької держави), яка, будуючи власну державу, часто відтворювала попередні ідеали та інститути. З середини XVII ст. у правовій культурі українського народу особливої ваги набувають такі політико-правові цінності-категорії, як свобода особистості, демократія, рівноправність, національна самоідентифікація, національна та державницька ідея, демократизм влади, право на землю і працю, поняття соборності, консерватизм і революційність, справедливість національно-визвольних рухів. До того ж, як підкреслює І. Терлюк, козацька державність ‘охоплює усі козацькі утворення, що почергово чи паралельно існували на території сучасної України XVI – останньої чверті XVIII ст.’, зазначаючи, що ‘усіх їх об’єднували спільні принципи й своєрідна система цінностей в облаштуванні суспільного життя, що основувалися на ідеях сво-

²⁵ О Колич, ‘Філософсько-правова концепція української полемічної літератури’ (дис канд юрид наук, 2017) 3.

²⁶ Л Шевчук, ‘Люблінська унія 1569 р. як ключовий чинник трансформації української правової культури на зламі XVI–XVII століть’ *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXXII звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2026 р.)* (Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка 2026) 106–110.

боди, справедливості, рівноправності та громадського інтересу²⁷. Інакше кажучи, їх об'єднувала та гуртувала в державницьку спільноту *єдинозначна етнонаціонально-правова платформа* у вигляді правової культури українського народу.

Еволюціонує й правова система Української козацької держави, адже пріоритетні позиції починають посідати норми національного права. Уявлення українського суспільства про провідну роль права й суду як регуляторів суспільних відносин, які формувалися як елемент правової культури ще в попередні часи, перейшли на вищий рівень усвідомлення й стали чіткішими та зрозумілішими для ширших верств населення та все частіше й повніше втілювались у реальних щоденних практиках. Найяскравішим віддзеркаленням високого рівня української правової культури періоду Гетьманщини стала Конституція Пилипа Орлика 1710 р., а політико-правові ідеї та цінності, утілені й розвинуті у ній, дають відчуття політичної окремішності й зрілості українського народу і водночас його причетності до європейського ціннісного та правокультурного простору. Конституція вперше на інституційному рівні зафіксувала розподіл прав та обов'язків між гетьманом і козацтвом, закріпила і розвинула низку ліберально-демократичних принципів-цінностей, серед яких договірний характер влади, опір гніту, свобода, рівність, людська гідність, справедливість, гуманізм, засудження авторитаризму влади, демократизм, розподіл влади, міське самоврядування, соціальна сутність і призначення держави, засудження корупції, добросусідство та мирне співіснування з іншими народами, добросовісне виконання укладених угод. Особливо важливим є те, що ці цінності були притаманними та проявлялися в правовій культурі не лише правлячої еліти, а й усіх верств тогочасного українського соціуму. Це свідчить про високий рівень правової культури українського народу періоду Гетьманщини та її укоріненість у європейську правову культуру²⁸.

Тенденції, що втілювали європейську сутність і цивілізаційну спрямованість правової культури українського народу періоду Гетьманщини, згенеровані в політико-правовому просторі українського державотворення у другій половині XVII і особливо на початку XVIII ст., зрозуміло, неабияк налякали московський політичний двір, який на той час уже усвідомлював екзистенційну потребу у привласненні автентичної історії українського державотворення. Відтак імперською владою було кинуте величезні зусилля на те, щоб справжню історію українського народу переписати як “історію великоросійського народу”, культивуючи таким чином великоімперську крем-

²⁷ І Терлюк, ““Держава” і “державність”: до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять у контексті українського (національного) державотворення” [2021] 1(29) Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки 23 <http://doi.org/10.23939/law2021.29.017>.

²⁸ Л Шевчук, “Правова культура українського народу періоду Гетьманщини крізь призму Конституції 1710 року: ціннісний аспект” [2025] 81 Вісник Львівського університету. Серія юридична 115–123 <http://doi.org/10.30970/vla.2025.81.115>.

лівську політику формування наративів і міфів про “три братні народи і їх спільну колиску”. Присвоюючи пам’ятки української державотворчої культури, стираючи етногенетичну пам’ять, знищуючи все, що могло нагадувати й відроджувати український національний дух та українську ідентичність, російська імперія утверджувалася в європейському політико-правовому просторі у псевдостатусі “великої і впливової держави з давньою історією, традиціями, звичаями і культурою”. Отже, саме на XVIII ст. припадає перший руйнівний етап ліквідації матеріальних, культурних і духовних основ української національної ідентичності – від привласнення назви та ліквідації державності до знищення Запорозької Січі. Така політика плюндрування національної пам’яті, її підвалин, артефактів і дієздатності державотворення мала наслідком те, що упродовж XIX ст. український народ перебував у колоніальній залежності від сусідніх імперій, опинившись у чужому для себе як політичному, так і правовому просторі. Як зазначає М. Альчук, “сформувався своєрідний національний регіоналізм в Україні (опозиція “схід – захід”), на який вплинули різні правові системи і традиції (авторитарна – російська та ліберальна – австро-угорська)”²⁹. Очевидно, що ця політико-правова дійсність впливала і на трансформацію правової культури. На сході вона головно мала негативні прояви, а на заході здебільшого позитивні.

Наступним визначальним етапом розвитку правової культури в державотворчому вимірі є період Української революції 1917–1921 рр. Правову культуру цієї доби можна охарактеризувати як суперечливу, часом непослідовну й деструктивну, та все ж ціннісно-орієнтовану. З одного боку, усвідомлення й боротьба за реалізацію права на самовизначення, гуманізм і лібералізм, демократизм, правопорядок, законслухняність та правосуддя, соціальна справедливість, національна толерантність і миролюбність, самоорганізація й широке місцеве самоврядування, перехід від “права сили” до “сили права”, що втілювалася у спробах легітимізувати кожен крок державного будівництва, і як найвищий злет – ідея соборності і спроба її юридичного закріплення та практичної реалізації. З іншого боку, відсутність єдності і порозуміння, амбіційність і непримиренність, анархія і вседозволеність. Та попри гіркоту тяжкої поразки від втрати державності національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. принесли українцям і незаперечні здобутки. Значно зросла національна свідомість, яка поширилася на всі верстви суспільства, народ здобув упевненість у власних силах, почуття поваги до себе, почуття самоцінності. Як зазначає Б. Тищик, цей період і притаманні йому події створили реальну базу для наступної боротьби, для появи цілої плеяди відданих борців-патріотів за національне визволення, за відродження Української соборної держави³⁰.

²⁹ Альчук (н 15) 79.

³⁰ Б. Тищик, *Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права* (Тріада плюс 2004) 358.

Наповнена злетами та падіннями, успіхами та невдачами, періодами могутності та безсилля, історія українського державотворення в сукупності усіх віхових, визначних історико-правових подій, дій і рішень, з одного боку, стала проявом української самобутності та її національної ідентичності, а з іншого – яскравою ілюстрацією всієї картатої палітри внутрішньородових, утробних проблем єдності та соборності в часи складних випробувань і загроз, виявом браку мудрості, розуму, освіти та виваженості у прийнятті доленосних державотворчих рішень та практики справедливого розсудливого правозастосування. Як правило, такий її характер і титул формувався не лише внутрішніми, а й значною, якщо не переважною, мірою зовнішніми чинниками, передусім агресивною поведінкою сусідніх народів, політичні еліти яких заперечували українську державотворчу право- і дієздатність та доволі ефективно й продуктивно проводили власну загарбницьку політику. Орієнтуючись на брак національної самосвідомості (як результату тривалого поневолення), маніпулюючи фактами та ефектно використовуючи історично прищеплену українському народу страшно руйнівну якість внутрішньої братовбивчої боротьби “за трон і владу, булаву і посаду” (яка стала його Ахіллесовою п’ятою та вадою національного єднання), реалізуючи в такий примітивний, але дієвий спосіб свої загарбницькі інтереси, – ворог щоразу досягав бажаного результату. Очевидно, що впродовж тривалої історії такого націєвиснажливого поневолення, як правило, деформуються та руйнуються опорні елементи правокультурної архітектури народу, його звичаї та традиції, здатність до опору та боротьби, тобто ті вольові якості, на яких базується сила духу та національна свідомість, на знищення яких ворог не жаліє будь-яких сил та ресурсів, розуміючи їх екзистенційну роль, державотворчий потенціал і значення. Проте український народ, проходячи усі ці випробування, зазнаючи важких страждань і зневаги, не зламався остаточно ані фізично, ані морально і, що особливо знакове, – зберіг найважливіше – генетично зумовлений, незламний дух волі, свободи і справедливості, як фундаментальну і якісну рису його корінної національно ідентифікованої правової культури. Щоразу загоюючи глибокі та смертоносні рани, піднімаючи рух національного супротиву і несмиренності, український народ демонстрував свою самобутню, генетичну волелюбність та живучість. Як важливі риси його державницької натури вони є глибоко закоріненими, а відтак і недосяжними для згубного впливу правоідеологічної зброї чужинців і свідчать про справжню якість його культури загалом та правової зокрема.

Основною державотворчою прикметною якістю української культури загалом і правової зокрема, як свідчить історія, є її виразний антитиранічний характер. Тиран, самодержець, цар – її головний ворог. У вічній суперечці між ідеєю імперії та ідеєю республіки вона займає позицію республіки. Це протистояння тиранії тягнеться крізь українські повстання і визволь-

ний рух – аж до українських майданів ХХІ ст.³¹ Українці мислять державу як об'єднання вільних і відповідальних громадян, а таке розуміння глибоко закорінене в європейській культурі та сягає витоків до античної політики. Українська культура ‘тлумачить політику як процес “знизу догори”, як об'єднання людей у громади, громад у держави, держав у міждержавні об'єднання – а не як імперський процес політики “згори донизу”, де все вирішують на вершині піраміди й політика перетворюється на вертикальний рух наказів і покарань’³².

Саме цей екзистенційно важливий і генетично ідентифікуючий історико-правовий і ментальний аспект уже в новітню добу національно-визвольної боротьби українського народу за відновлення втраченої незалежності відображено в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. у формулюванні ‘виражаючи волю народу України’³³. А у прийнятому 24 серпня 1991 р. Акті проголошення незалежності України (коротенькому за обсягом, але глибинному за змістом і сенсом доленосному документі), Верховна Рада України, поперед усього, фіксує важливий історико-правовий факт – продовження тисячолітньої традиції державотворення в Україні³⁴. Цей акт став важливим кроком національного поступу й ознаменував новітню, сучасну віху відродження, підтвердження і водночас тягlosti історії української державності, а в зовнішньо-політичному вимірі окреслив правові контури і перспективу формування новітньої, якісно й кількісно повноцінної міжнародної правосуб’єктності України. Надалі це положення отримало якість і юридичну силу фундаментальної правової основи, шляхом остаточного його закріплення на найвищому законодавчому рівні у преамбулі прийнятої у 1996 р. Конституції України³⁵.

Міжнародно-правове визнання України іншими державами в перші роки відновлення її незалежності – це не лише найдієвіший спосіб утвердження у статусі повноправного і повноцінного суб’єкта міжнародного права, а й красномовне “де-юре” та “де-факто” визнання її як держави, народ якої має глибоке історичне національне коріння, давні звичаї, традиції та цінності державотворення, як специфічні маркери його національної ментальності та культури. Тож можемо вести мову про те, що українському народу притаманна власна, еволюційно сформована та національно зумовлена правова культура особливого типу, яка потребує вже сьогодні й на вчора не просто поверхневого ретроспективного огляду її історії (як це мало місце в контексті її практично колоніального минулого), а, без найменшого сумніву і

³¹ Єрмоленко (н 13).

³² Там само.

³³ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>> (дата звернення 31.08.2026).

³⁴ Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>> (дата звернення 31.08.2026).

³⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 31.08.2026).

передусім, пріоритетних фундаментальних наукових історико-правових досліджень на найвищому державному рівні із належним матеріально-фінансовим та іншим ресурсним забезпеченням. І як новий заповіт для українців лунають слова В. Шевчука – ‘це потрібно нам для самопізнання і для самоутвердження у світі нашого народу як *рівного серед рівних і вільного серед вільних* (курсив наш. – Л. Ш., Т. Ш.)’³⁶.

У підсумку наголошуємо, що в надзвичайно динамічному та політично турбулентному світі, кинутому у вир глобалізаційних змін і трансформацій, у процесі розбудови майбутнього світового правопорядку, українському народу як національно ідентифікованій цивілізованій спільноті потрібно із чітким усвідомленням визначитись із тим місцем, яке прагнемо посісти у світовому співтоваристві. Надзвичайно важливо зрозуміти, як і наскільки новий порядок (із модерновим змістом старих правових традицій і міжнародно-правової культури або ж такий, що заново сформується на якісно нових елементах постіндустріальної парадигми міжнародно-правової культури) може бути сприятливим, доступним та інституційно адаптивним правовим простором для того типу правової культури, яка властива українському народу, а вже з огляду на таке, об’єктивно оцінюючи власні можливості й ресурси, визначати перспективні шляхи, способи та засоби реалізації національних інтересів. І якщо задля курсу, спрямованого на зближення із цивілізованим світом, необхідні адаптивні зміни й перетворення, зокрема в контексті коригування правової культури загалом, то вони повинні відбутись. Зрозуміло, що це має бути політико-правовий трек із максимальним урахуванням звичаїв і традицій, історично окреслених закономірностей та особливостей формування національної культури та правової спадщини українського народу, як прояв його тисячолітньої традиції державотворення, своєрідності правової культури та ідентифікатора національної самобутності особливого роду. Очевидно, що саме такий підхід, імплементований у основу стратегії національного розвитку, стане умовою та гарантією повноцінної самореалізації України в її євроінтеграційних прагненнях у найближчій перспективі, як народу і держави європейської правової культури високого ґатунку. А такі її генетично закладені та історично загартовані елементи, як прагнення до миру, волі, свободи, справедливості, взаємоповаги, добросусідства тощо сприятимуть досягненню високого рівня соціально-економічного розвитку та правової захищеності, торжества верховенства права, демократії та загально визнаних прав людини.

Оцінюючи з позицій сучасності характер, якість та досягнутий рівень правової культури українського народу, констатуємо, що вона, віддзеркалюючи значною мірою його генетичну, національно ідентифіковану самобутність із притаманними їй гуманістичним спрямуванням, демократичними цінностями та духовними засадами і пріоритетами, виступає сьогодні

³⁶ Л Шевчук (н 6) 5.

як свого роду каталізатор українського право- та державотворення, їх матеріальна та світоглядна основа. Анатомія формування правової культури народу подібна до того, як формується характер і культура звичайної людини та залежить від умов, у яких розвивається людина чи народ, визначається їх генетикою і є окремою індивідуально та національно ідентифікованою складовою частиною загальносуспільного, глобального розвитку, впливаючи на його перебіг, напрям і швидкість та якісно удосконалюючись під його впливом водночас. Ретроспективне дослідження правової культури в її позитивних і негативних проявах і рисах дає нам перспективно потенційну можливість системного та комплексного вирішення низки питань як методологічного, так і предметно-сутнісного характеру, привідкриває двері й створює необхідний простір для правильного розуміння та осмислення, навіть на рівні сенсорного відчуття, сутності того: *хто ми є* (як народ з глибоким державницьким корінням), *чого ми хочемо* (як вільна нація), *що нам потрібно робити* (як повноцінному члену світового співтовариства), *з ким і куди нам іти* (як повноправному суб'єкту сучасного міжнародного права).

Висновки. Тож свідченням одвічного прагнення до самостійного та незалежного врядування у своєму домі та на своїй землі, як матеріальної і духовної основи правової культури українського народу, є не лише й не стільки історія страждань, поразок чи розчарувань, а передусім і головно історія власного самопізнання і величі національного духу, історія славетних перемог і звитяг, звершень і досягнень, історія нескорених героїв, їх відчайдушної боротьби за народ і власну державність. Саме ця історія, у часі триваючої російсько-української війни, стає потужною, світоглядно-ідеологічною та духовною зброєю, надихає на героїчні звершення, примножує сили в боротьбі задля перемоги України, встановлення справедливого та тривалого миру і формує новітню якість сучасної правової культури українського народу.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Chyzhevskyi D, *Narysy z istorii filosofii na Ukraini* (Praha Ukrainskyi hromadskyi vydavnychiy fond 1931) (in Ukrainian).
2. Kobyletskyi M, *Mahdeburzke pravo v Ukraini (XIV – persha polovyna XIX st.)* (Pais 2008) (in Ukrainian).
3. Nechui-Levytskyi I, *Svitohliad ukrainskoho narodu /Eskiz ukrainskoi mifolohii* (Oberehy 1992) (in Ukrainian).
4. Tyshchuk B, *Zakhidno Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istorii derzhavy i prava* (Triada plus 2004) (in Ukrainian).
5. Shevchuk V, *Zahublena ukrainska kultura za tysiachu rokiv* (Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» 2008) (in Ukrainian).

Edited books

6. Alchuk M, 'Formuvannia pravovoi svidomosti ta pravovoi kultury v ukrainskomu suspilstvi' v Melnyk V (red) *Stanovlennia novoi sotsiokulturnoi diisnosti v Ukraini* (LNU im. Ivana Franka 2017) 68 (in Ukrainian).

7. Kalynovskyi Yu, 'Typolohii pravosvidomosti ta pravovoi kultury: sutnisnyi i komparatyvnyi analiz' *Pravosvidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini* (L Herasina, O Danylian, O Dzoban ta in. Pravo 2009) 30 (in Ukrainian).
8. *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. Vyshchykh navch. zakl.* (red V Honcharenko 2003) (in Ukrainian).
9. Shkliar L, 'Pravo yak atrybut natsionalnoi kultury: ukrainoznavchyi aspekt' v Shynkaruk V Bystrytskyi Ye (red) *Fenomen ukrainskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia* (Feniks 1996) 260 (in Ukrainian).

Journal articles

10. Boiko I, 'Peredumovy stanovlennia i rozvytok kyievo-ruskoï derzhavy: istoryko-pravovi aspekty' [2025] 1 *Pravo Ukrainy* 70 <http://doi.org/10.33498/louu-2025-01-070> (in Ukrainian).
11. Boiko I, 'Rozvytok prava yak vazhlyvoi oznaky Halychko-Volynskoi derzhavy (1199–1349 roky)' [2020] 1 *Pravo Ukrainy* 97 <https://doi.org/10.33498/louu-2020-01-097> (in Ukrainian).
12. Dmytriienko I, 'Pervisna ukrainska pravova kultura: pochatkovi formy khudozhno-pravovoi svidomosti, kultury ta yikh artefaktiv – pershoosnovy normatyvno-pravovoho svitoosmyslennia' [2009] 2 *Forum prava* 116 (in Ukrainian).
13. Kachur V, 'Do vyznachennia poniattia «pravova kultura» u pravoznavstvi' [2019] 10 (1) *Pravo. Liudyna. Dovkillia* 12 (in Ukrainian).
14. Makarenko L, 'Osnovni pidkhody u doslidzhenni pravovoi kultury v suchasniï yurydychniï nautsi' [2017] 28 *Pravova derzhava* 136 (in Ukrainian).
15. Terliuk I, 'Fenomen natsii u naukovomu dyskursi: do metodolohii problemy istorychnoi spadkoïemnosti natsii ta derzhavy' [2018] 902 (19) *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: Yurydychni nauky 19 (in Ukrainian).
16. Terliuk I, '«Derzhava» i «derzhavnist»: do problemy teoretyko-pravovoho ta istoryko-pravovoho zmistu poniat v konteksti ukrainskoho (natsionalnoho) derzhavotvorennia' [2021] 1 (29) *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: Yurydychni nauky 17 <http://doi.org/10.23939/law2021.29.017> (in Ukrainian).
17. Shevchuk L, 'Pravova kultura ukrainskoho narodu periodu Hetmanshchyny kriz pryzmu Konstytutsii 1710 roku: tsinnisnyi aspekt' [2025] 81 *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii: yurydychna 115 <https://doi.org/10.30970/vla.2025.81.115> (in Ukrainian).
18. Shevchuk L, 'Spravedlyvist i humanizm yak tsinnisni oriientyry pravosvidomosti ta pravovoi kultury Hetmanshchyny' [2023] 76 *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii: yurydychna 71 <https://doi.org/10.30970/vla.2023.76.071> (in Ukrainian).

Conference papers

19. Mynkovych-Slobodianyk O, 'Osoblyvosti spivvidnoshennia etapiv formuvannia pravovoi ta politychnoi kultur' *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy: u 2t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt.konf. (m. Odesa, 17 travnia 2019 r.)* T.1 (vidp. red. H. O. Ulianova, Helvetyka 2019) 68 (in Ukrainian).
20. Shevchuk L, 'Liublinska uniiia 1569 r. yak kliuchovi chynnyky transformatsii ukrainskoi pravovoi kultury na zlami XVI–XVII stolit' *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: materialy XXXII zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (6–7 liutoho 2026 r.)* (Iurydychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka 2026) 106 (in Ukrainian).

Theses

21. Kolych O, 'Filosofsko-pravova kontseptsiiia polemichnoi literatury' (dys kand yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).
22. Ovchynnykova A, 'Fenomenolohiia pravovoi kultury: filosofsko-pravove doslidzhennia' (dys kand yuryd nauk, 2016) (in Ukrainian).

Newspaper articles

23. Volodymyr Yermolenko, 'Khoto my ye. Shcho take ukrainska kultura, yak vona proiavlialie sebe v tsi dni viiny?' DIE ZEIT (Hamburg, 9 Oktober 2022) <<https://www.zeit.de/kultur/2022-10/ukraine-kultur-russland-krieg-geschichte-ukrainisch>> (accessed 01.03.2026) (in Ukrainian).

Liliana Shevchuk

Taras Shevchuk

LEGAL CULTURE OF THE UKRAINIAN PEOPLE:
THE STATE-BUILDING DIMENSION IN THE HISTORICAL
AND LEGAL CONTEXT

ABSTRACT. The article is devoted to the problem of the value-based reappraisal of the historical and legal context of such an important factor in the process of national state-building as the legal culture of the Ukrainian people. It is based on the views and thoughts of historians, philosophers, and legal scholars who have, to varying degrees, highlighted specific aspects of both national culture in general and legal culture in particular. Given the multidimensional and multifaceted nature of the phenomenon of legal culture, a comprehensive methodological approach (historical, axiological, anthropological, sociological, philosophical, etc.) is applied, which allows for grasping the fullness of its essence, its multifaceted content, and its significance. Conceptually, the article is structured to outline the main, fateful milestones and stages of national state-building in both its positive and negative aspects, which reflected the worldview, quality, and level of the legal culture of the Ukrainian people as a whole.

It is noted that the problem of national self-identification and the process of the Ukrainian people learning the authentic history of the struggle for the right to exist as a self-sufficient nation is one of the most painful issues of Ukrainian state-building. The relevance of this issue is extremely heightened and acquires existential significance in the context of the Russian-Ukrainian war. Emphasis is placed on the particular value of correctly understanding and comprehending the historical and legal context of the formation of the legal culture of the Ukrainian people through the prism of its state-building vision and mission. Attention is focused on the threats and challenges posed by modern conditions of globalization in the context of forming a new international legal order. Worldview contradictions in international politics at the beginning of the 21st century devalue legal values, deform legal consciousness and legal culture, and cultivate international legal nihilism. As a result, the "right of might" begins to dominate over the "might of right". Consequently, under such circumstances and trends, fundamental, traditional, and deeply rooted elements of the legal culture of civilized nations – including the Ukrainian one – are filled with new meaning and content.

It is concluded that the historical and legal problems of the formation of the legal culture of the Ukrainian people should become an important component of modern domestic legal science. As an important element of self-affirmation and national identity, the legal culture of the Ukrainian people reflects the degree of its state-building maturity. It serves as a spiritual foundation and sociocultural background for restoring historical justice, confirming the European identity of the Ukrainian people and ensuring the return of Ukraine to its true role and place in the history of European civilization. In this way, the necessary space is created for the correct understanding and comprehension of the essence of "who we are, what we want, with whom and where we are going".

KEYWORDS: Ukrainian state-building; national identity; legal cultural values; legal consciousness; freedom; justice.